

«ВЕЛИКА УКРАЇНСЬКА ЮРИДИЧНА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ»

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ ВИДАННЯ:

ТАЦІЙ В. Я., почесний президент НАПрН України, академік НАН України та НАПрН України (голова редколегії)

ШЕМШУЧЕНКО Ю. С., академік-секретар відділення екологічного, господарського та аграрного права НАПрН України, академік НАН України та НАПрН України (заступник голови редколегії)

ПЕТРИШИН О. В., президент НАПрН України, академік НАПрН України (відповідальний секретар редколегії)

БАРАБАШ Ю. Г., член-кореспондент НАПрН України

БИТЯК Ю. П., академік-секретар відділення державно-правових наук і міжнародного права НАПрН України, академік НАПрН України

БОРИСОВ В. І., академік-секретар відділення кримінально-правових наук НАПрН України, директор Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України, академік НАПрН України

БОРИСОВА В. І., член-кореспондент НАПрН України

БУРОМЕНСЬКИЙ М. В., член-кореспондент НАПрН України

ГЕТЬМАН А. П., заступник академіка-секретаря відділення екологічного, господарського та аграрного права НАПрН України, академік НАПрН України

ГЛІБКО С. В., директор Науково-дослідного інституту правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України

ГОНЧАРЕНКО В. Д., академік-секретар відділення теорії та історії держави і права НАПрН України, академік НАПрН України

ГУСАРОВ С. М., член-кореспондент НАПрН України

ДОВГЕРТ А. С., член-кореспондент НАПрН України

ЖУРАВЕЛЬ В. А., головний учений секретар НАПрН України, академік НАПрН України

КІВАЛОВ С. В., керівник Південного регіонального наукового центру НАПрН України, академік НАПрН України

КОМАРОВ В. В., академік НАПрН України

КРУПЧАН О. Д., директор Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, академік НАПрН України

КУЗНЄЦОВА Н. С., академік-секретар відділення цивільно-правових наук НАПрН України, академік НАПрН України

КУЧЕРЯВЕНКО М. П., перший віце-президент НАПрН України, академік НАПрН України

МАКСИМОВ С. І., член-кореспондент НАПрН України

МАМУТОВ В. К., керівник Донецького регіонального наукового центру НАПрН України, академік НАН України та НАПрН України

НАСТЮК В. Я., член-кореспондент НАПрН України

НОР В. Т., керівник Західного регіонального наукового центру НАПрН України, академік НАПрН України

ОРЛОК О. П., директор Науково-дослідного інституту інтелектуальної власності НАПрН України, академік НАПрН України

ПИЛИПЧУК В. Г., директор Науково-дослідного інституту інформатики і права НАПрН України, член-кореспондент НАПрН України

ПРИЛИПКО С. М., академік НАПрН України

СЕРЬОГІНА С. Г., директор Науково-дослідного інституту державного будівництва та місцевого самоврядування НАПрН України, член-кореспондент НАПрН України

ТИХИЙ В. П., віце-президент – керівник Київського регіонального центру НАПрН України, академік НАПрН України

УСТИМЕНКО В. А., заступник керівника Донецького регіонального наукового центру НАПрН України, член-кореспондент НАПрН України

ШАКУН В. І., голова координаційного бюро з проблем кримінології відділення кримінально-правових наук НАПрН України, академік НАПрН України

ШЕПІТЬКО В. Ю., заступник академіка-секретаря відділення кримінально-правових наук НАПрН України, академік НАПрН України

ШУЛЬГА М. В., член-кореспондент НАПрН України

Національна академія правових наук України
Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

ВЕЛИКА УКРАЇНСЬКА ЮРИДИЧНА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ

У двадцяти томах

Том 17

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО

Харків
«Право»
2017

УДК 340(477)(031)
ББК 67(4УКР)я2
В27

Редакційна колегія 17-го тому:

В. Я. Тацій (голова),
В. І. Борисов (заступник голови),
В. І. Тютюгін (відповідальний секретар),
Ю. В. Баулін, П. С. Берзін, С. Б. Гавриш, В. К. Грищук,
Н. О. Гуророва, О. О. Дудоров, О. О. Житний, В. О. Навроцький,
М. І. Панов, Є. Л. Стрельцов, В. П. Тихий, Є. В. Фесенко

Координаційна і технічна робота з підготовки видання:

К. А. Новікова, Д. П. Євтуєва

В27 Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. — Харків : Право, 2016. — .

ISBN 978-966-937-048-8

Т. 17 : Кримінальне право / редкол.: В. Я. Тацій (голова), В. І. Борисов (заст. голови) та ін. ; Нац. акад. прав. наук України ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. — 2017. — 1064 с. : іл.

ISBN 978-966-937-261-1

Видання є систематизованим зведенням знань про поняття, категорії, норми й інститути кримінального права, окремі злочини та їх групи, основні міжнародно-правові акти у сфері кримінального права. Розглядаються основні теоретичні і практичні проблеми науки та практики застосування кримінального законодавства України. Наводяться відомості про науково-дослідні установи, наукові видання з кримінального права, а також про відомих вчених України у галузі кримінально-правової науки.

Розраховане на науковців, викладачів, студентів вищих навчальних закладів, працівників органів кримінальної юстиції, а також усіх, хто цікавиться кримінальним правом.

УДК 340(477)(031)

ББК 67(4УКР)я2

ISBN 978-966-937-261-1 (т. 17)

ISBN 978-966-937-048-8

© Національна академія правових наук України, 2017

© Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України, 2017

© Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, 2017

© Видавництво «Право», 2017

ПЕРЕДМОВА

Сімнадцятий том «Великої української юридичної енциклопедії» містить матеріали, що висвітлюють сучасний стан і основні тенденції розвитку юридичної науки, законодавства України про кримінальну відповідальність та практики його застосування. У виданні подано наукові напрацювання фахівців із різних провідних вищих навчальних закладів, наукових установ, органів державної влади, які є представниками різних наукових шкіл кримінального права України. У цілому редколегія прагнула максимально зберегти авторську редакцію статей, що відобразило і збагатило не тільки індивідуальну стильову палітру видання, а й розширило змістовий горизонт розглядуваної проблематики. При цьому, спираючись на загально визнані й апробовані наукою й практикою кримінального права положення, авторський колектив оминав спірні й недостатньо обґрунтовані позиції, що містяться в літературних джерелах.

До тому увійшли терміни Загальної та Особливої частин Кримінального кодексу України. Низка статей присвячена аналізу відправних (концептуальних) понять, категорій, норм та інститутів Загальної частини законодавства про кримінальну відповідальність. Значна увага приділена висвітленню змісту норм Особливої частини Кримінального кодексу України: наведена загальна характеристика окремих груп злочинів, розкриті об'єктивні та суб'єктивні ознаки найбільш поширених злочинних діянь і таких, що становлять підвищену суспільну небезпечність. Розглянуті й основні міжнародно-правові акти у сфері кримінального права, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Наводяться відомості про вчених, які зробили вагомий внесок у розвиток вітчизняної науки кримінального права, сприяли створенню та удосконаленню законодавства про кримінальну відповідальність і практики його застосування, створили власні наукові школи.

Юридична термінологія, що вживається у виданні, в цілому відповідає термінології законодавства України про кримінальну відповідальність. У матеріалах законодавство України використане станом на 01.09.2017.

Редколегія

А

АКТ ТЕРОРИСТИЧНИЙ – злочин проти громад. безпеки (ст. 258 КК).

З усіх численних ознак, що характеризують А. т., у наук. л-рі ост. часом виділяють такі: 1) вчинення загальнонебезпеч. діянь (вибухів, підпалів тощо) або погроза такими, що породжує заг. небезпеку; 2) публ. характер виконання з претензією на широкий резонанс; 3) навмисне створення стану страху, напруженості, спрямоване на залякування нас.; 4) застосування насильства щодо одних осіб (невинних жертв) або майна з метою спонукання до певної поведінки ін. осіб (суб'єктів впливу), від яких залежить прийняття вигідних для терористів рішень (органи держ. влади, місцевого самоврядування, міжнар. орг-ції, певні фіз. та юрид. особи). Саме сукупність указаних ознак у їх взаємозв'язку та взаємообумовленості характеризує А. т. як злочин, що вчиняється у реальній дійсності, та дозволяє відрізнити його від суміжних злочинів.

Найбільш схожим із А. т. злочином за об'єктивними обставинами є диверсія. Осн. їхні відмінності полягають у такому: по-перше, якщо диверсія об'єктивно виражається лише в учиненні вибухів, підпалів та ін. загальнонебезпеч. дій, то А. т. подібними діями не вичерпується й може виражатися також у погрозі ними; по-друге, при вчиненні

диверсії дії винних спрямовані на саме заподіяння якоїсь шкоди (руйнування чи пошкодження підприємств, будинків, споруджень, об'єктів життєзабезпечення нас., масові отруєння тощо), натомість при вчиненні А. т. – на залякування нас., створення та підтримання обстановки страху; по-третє, метою диверсійних актів є ослаблення д-ви, підрив її екон. безпеки й обороноздатності, тоді як мета А. т. полягає у впливі на прийняття якихось рішень або відмову від них; по-четверте, диверсанти діють таємно і не афішують своєї діяльності, терористи ж зазвичай діють відкрито, демонстративно, із висуненням своїх вимог і амбіцій.

Питання про співвідношення А. т. та піратства зазвичай виникає перед дослідниками, що займаються проблемами безпеки морського судноплавства, оскільки однією з характерних рис піратства є залякування жертв нападу. Однак, якщо для піратів – це осн. момент, то для терористів – це проміжний етап, що взагалі не спрямований на вплив щодо жертв нападу, які залишаються безвинними. Залякування при вчиненні А. т. здійснюється одночасно на 2-х рівнях: по-перше, залякування нас. (макрорівень) і, по-друге, залякування третіх осіб (суб'єктів впливу), які зацікавлені у безпеці жертв нападу (мікрорівень). Більш детальне розмежування А. т. і піратства полягає в такому: при вчиненні піратства винні особи завжди безпосередньо зустрічаються з потерпілими, натомість при А. т. потерпілі (безвинні жертви), як правило, дистанційовані від винних, а суб'єкти впливу, від яких залежить прийняття вигідних для терористів рішень, дистанційовані від вин-

них завжди; метою піратства є заволодіння судном, а також людьми та майном, що перебувають на судні, а метою терористів є спонукання до певних дій чи рішень суб'єктів впливу; пірати досягають своїх цілей безпосередньо за рахунок власних дій у момент вчинення нападу на потерпілих, досягнення ж кінцевих цілей терористів завжди пов'язане з поведінкою третіх осіб (суб'єктів впливу), на яких має справити враження насильство, вчинене проти безвинних жертв чи майна.

Бандитизм відрізняється від А. т. за такими ознаками: при вчиненні бандитизму винні особи завжди безпосередньо діють проти тих осіб, через насильниць. посягання на яких вони власними діями досягають бажаного результату, натомість при вчиненні А. т. шкода заподіюється безвинним жертвам і (або) майну, а бажаний результат винні особи прагнуть досягнути через дії третіх осіб (суб'єктів впливу), які завжди дистанційовані від місця насильниць. подій; метою бандитизму є напад на гр-н та орг-ції, осн. ж метою А. т. є спонукання суб'єкта впливу до прийняття вигідних для терористів рішень; від дій банди в певному нас. п. може виникати стан страху, що відбувається постфактум, без будь-яких намірів членів банди створити його та використовувати для досягнення бажаних результатів; терористами ж стан страху серед нас. створюється цілеспрямовано та використовується винними для спонукання суб'єктів впливу до певних дій чи рішень.

За зовн. ознаками А. т. може мати спільні риси з умисним вбивством, вчиненим небезпеч. для життя багатьох осіб способом. Цей вид умисного вбив-

ства має місце тоді, коли для позбавл. життя потерпілого винний обирає такий спосіб, який створює реальну небезпеку для життя ін. осіб. При цьому позбавл. життя потерпілого є тим осн. та кінцевим результатом, до якого прагне винний, обравши настільки небезпеч. спосіб вчинення вбивства. Реальна небезпека для життя людей створюється і при вчиненні А. т., однак при цьому позбавл. життя однієї або кількох осіб, яким би не був спосіб, не становить цільової спрямованості дій винного.

Від А. т. слід відрізнити також вчинення загальнонебезпеч. дій із хуліган. мотивів. Осн. відмінність тут полягає в мотивації та меті злочин. посягання. Як відомо, хуліган. мотив полягає в прагненні винного відкрито протиставити себе, свою поведінку громад. порядку, сусп. інтересам, показати свою зневагу до оточуючих, виявити цинізм, жорстокість, зухвалість, учинити буйство та бешкетування, показати грубу силу й у такий спосіб познущатися над беззахисними. У цій частині хуліган. мотив значною мірою схожий із терорист. спрямованістю діяння, але, на відміну від терорист. актів, яким притаманна мотиваційна докладність, конкретність, визначеність, хуліган. спонуканням властива легковажність і незначність. Ця легковажність мотивації обумовлює і неясність мети хуліган. дій, на підставі чого у л-рі робиться висновок про певне злиття мотиву та мети вчинення хуліганства, бо мета хуліган. дій полягає в самому вчиненні цих дій, тоді як при вчиненні А. т. самі по собі насильниць. дії не є самоціллю, а є засобом породження у сусп-ві стану

страху та досягнення мети схиляння суб'єктів впливу до задоволення інтересів терористів.

У наук. л-рі звертається увага на очевидну недосконалість, громіздкість цього складу злочину і переважність його надмірною деталізацією, що ускладнює як його застосування при кваліфікації терорист. діянь у слідчосуд. практиці, так і відмежування А. т. від суміжних складів злочинів.

Лит.: Проблеми систематизації та комплексного розвитку антитерористичного законодавства / В. С. Зеленецький, В. П. Смельянов, В. Я. Настюк та ін. Х., 2008; Смельянов В. П. Терористичний акт: загальне поняття, відмежування від суміжних злочинів та шляхи вдосконалення складу злочину // Вісник Асоціації кримінального права України, 2015, № 1 (4).

В. П. Смельянов.

АЛЕКСАНДРОВ Юрій Валер'янович (28 груд. 1934, м. Київ) – укр. правознавець.

Канд. юрид. наук із 1970, проф. із 1994, з. ю. України з 1996. Закін. 1957 юрид. ф-т Київ. ун-ту. Працював в органах прокуратури, МВС України. У 1963–2000 працював у Київ. ВШ МВС України (тепер – НАВС): викладач, доц., нач. каф., проф. Розробляв, удосконалював і викладав курси крим. права, кримінології, крим.-викон. права. Із 2000 – проф. Юрид. ін-ту Міжрегіональної академії управління персоналом. Багато років був членом наук.-консульт. рад ВС України та МЮ України.

Досліджує крим.-прав. і кримінолог. аспекти б-би з посяганнями на особу. Осн. праці: «Кримінальна відповідальність за згвалтування» (1968),

«Боротьба із держанням домів розпусти і звідництвом» (1972), «Статеві злочини: злочинці і потерпілі» (1973). Брав участь у розробці КК України. Автор підручника «Кримінальне право України. Загальна частина» (2004) та практикумів із крим. права (2002) і кримінології (2004). Співавт. багатьох видань «Науково-практичного коментаря Кримінального кодексу України», підручників із Загал. та Особл. частин крим. права, кримінології. Автор низки статей 6-томної «Юридичної енциклопедії» (1998–2004) та «Великого енциклопедичного юридичного словника» (2007, 2012).

Підготував 12 канд. юрид. наук.

Лит.: Александров Юрій Валер'янович. В кн.: Юридична енциклопедія. К., 1998, т. 1.

В. П. Горбатенко.

АМНІСТІЯ (від грец. αμνηστια – забуття, прощення) – спец. вид звільнення від відбування покарання певної категорії осіб, визнаних винними у вчиненні злочину, або крим. справи стосовно яких розглянуті судами, але вироки стосовно цих осіб не набрали закон. сили, що здійснюється судом на підставі закону про амністію, прийнятого ВР України.

Згідно з Конституцією України (ч. 3 ст. 92) видання актів про А. віднесене

Ю. В. Александров

до компетенції ВР України. А. оголошується відповідно до положень Конституції України, КК та Закону України «Про застосування амністії в Україні».

Акти А. видаються, як правило, на ознаменування важливих держ. подій. Напр., А. з нагоди п'ятої річниці незалежності України (1996), з нагоди першої річниці Конституції України (1997). Нерідко прийняття відповід. закону не пов'язане з якимись подіями. Це, зокрема, закони «Про амністію» (2005), «Про амністію у 2011 році».

Заг. положення про А. регламентуються Законом України «Про застосування амністії в Україні», який не є актом А. Ост. оголошується спец. законами, в яких конкретизуються всі питання, пов'язані із застосуванням відповід. А.

Закон України «Про застосування амністії в Україні» розрізняє 4 види А. – повну, часткову, індивід. та умовну. Повна А. передбачає повне звільнення зазначених у законі про А. осіб від відбування призначеного судом покарання. Відповідно часткова А. полягає у частковому звільненні засуджених від відбування призначеного судом покарання. Індивід. А. має місце тоді, коли ВР України приймає закон про А. не щодо певної категорії осіб, а щодо конкретно визначеної особи. Умовна А. застосовується у виняткових випадках, з метою припинення суспільно небезпеч. групових проявів, і поширюється на діяння, вчинені до певної дати після оголошення А., за умови обов'язкового виконання до цієї дати вимог, передбачених законом про А.

Відповідно до чинного зак-ва оголошення А. є правом, а не обов'язком законод. органу д-ви. Звільнення у зв'язку

з актом А. здійснюється лише судом. Застосування А. – право, а не обов'язок суду. Водночас право окр. гр-н на А. можна розглядати лише в аспекті певного акта А., прийнятого ВР України. Рішення про застосування чи незастосування А. приймається судом стосовно кожної особи індивід. після ретельної перевірки мат-лів особової справи та відомостей про поведінку засудженого за час відбування покарання. Установивши в стадії суд. розгляду крим. справи наявність акта А., що усуває застосування покарання за вчинене діяння, суд, за доведеності вини особи, постановляє обвинувальний вирок із звільненням засудженого від відбування покарання.

Можливість застосування А. пов'язана, зокрема, з такими умовами, як: а) певні ознаки, що характеризують винну особу; б) ступінь тяжкості злочину; в) вид і міра призначеного судом покарання; г) форма вини (умисно чи з необережності вчинено злочин); г) кваліфікація діяння за певною статтею (статтями) КК; д) розмір відбутої частини покарання; е) вчинення злочину вперше чи повторно.

А. не скасовує і не змінює положень КК, не декриміналізує певні діяння. Вона також не скасовує і не змінює вирок суду в конкр. справі, тобто не ставить під сумнів його законність чи обґрунтованість.

Дія закону про А. поширюється на осіб, які вчинили злочин до дня набрання ним чинності включно, і не поширюється на тих, хто скоїв злочин, що триває (триваючий злочин) або продовжується (продовжуваний злочин), якщо ці посягання закінчені, припинені або

перервані після набрання законом про А. чинності (за винятком умовної А.).

Особи, на яких поширюється дія закону про А., можуть бути звільнені від відбування як осн., так і дод. покарання, призначеного судом, крім конфіскації майна, в частині вироку, яка не була виконана на день набрання чинності законом про А. Закон про А. не може передбачати заміну одного покарання ін. Якщо особа засуджена до покарання (осн. чи дод.) у виді штрафу, сума штрафу, сплаченого нею до прийняття судом рішення про звільнення від відбування покарання у зв'язку з А., не повертається.

Закон «Про застосування амністії в Україні» не передбачає можливість погашення чи зняття судимості стосовно осіб, до яких застосовано А. (крім випадків індивід. А.). Це питання вирішується відповідно до положень КК.

Згідно з ч. 4 ст. 86 КК особи, визнані винними у вчиненні корупційних злочинів, вироки стосовно яких не набрали закон. сили, не можуть бути звільнені від відбування покарання, а особи, вироки стосовно яких набрали закон. сили, – не можуть бути повністю звільнені законом про А. від відбування покарання. Зазначені особи можуть бути звільнені від відбування покарання після фактичного відбуття ними строків, встановлених ч. 3 ст. 81 КК.

Законом «Про застосування амністії в Україні» визначене коло засуджених, щодо яких не допускається застосування А. Це особи: яким смертну кару в порядку помилування замінено на позбавл. волі, а також особи, яких засуджено до довічного позбавл. волі; які мають дві і більше судимості за вчинен-

ня умисних тяжких та/або особливо тяжких злочинів, крім випадків індивід. А.; яких засуджено за злочини проти основ нац. безпеки України, терористичний акт, бандитизм, умисне вбивство за обтяжуючих обставин, а також за злочин або злочини, що спричинили загибель 2-х і більше осіб; стосовно яких протягом останніх 10-ти років було застосовано А. або помилування незалежно від зняття чи погашення судимості та які знову вчинили умисний злочин; які засуджені за умисне вбивство, катування чи насильниц. донорство, а також за незакон. позбавл. волі або викрадення людини, якщо при цьому сталося заподіяння смерті, або нанесення тяжких тілесних ушкоджень, що потягнули за собою смерть (ст. 4). Конкр. законом про А. можуть бути визначені й ін. категорії осіб, на які А. не поширюється.

Питання про застосування А. суд вирішує за власною ініціативою, за ініціативою прокурора, органів дізнання та досуд. слідства, органу або установи виконання покарань, а також за ініціативою обвинуваченого, підсудного чи засудженого, їх захисників чи закон. представників. Застосування А. не допускається, якщо обвинувачений, підсудний або засуджений проти цього заперечує. У цьому разі провадження у справі продовжується у звичайному порядку.

Законом передбачено, що амністування має бути завершене не пізніше як протягом 3-х міс. після опублікування відповід. закону про А. Однак це нормат. положення не слід розуміти буквально – насправді акти про А. залишаються чинними і після зазначеного

строку. Строки звільнення осіб за законом про індивід. А. встановлюються у такому законі. Акти про А., за винятком законів про умовну та індивід. А., можуть прийматися не частіше одного разу протягом календ. року.

А. застосовується законом до гр-н, засуджених судами України, незалежно від місця відбування ними покарання (ст. 154 КВК).

Окр. питання, пов'язані з амністуванням, регламентовані КПК (п. 4 ч. 1 ст. 596, ч. 7 і 8 ст. 607, ч. 1 ст. 608, ч. 3 ст. 611, ч. 3 ст. 612 розд. IX «Міжнародне співробітництво під час кримінального провадження»).

Ін-т А. передбачений конституціями багатьох д-в (зокрема, Аргентини, Італії, Литви, Туреччини, Угорщини, Франції, Японії).

А. необхідно відрізнити від реабілітації.

Лит.: Маляренко В. Т., Музика А. А. Амністія та помилування в Україні. К., 2007; Білоконеv В. М. Застосування амністії в Україні (судова практика). Запоріжжя, 2009; Музика А. А. Псевдоамністії: без елементарної системності законодавства неможлива єдність судової практики. К., 2014.

А. А. Музика.

АНАЛОГІЯ ЗАКОНУ ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ – специф. спосіб прийняття значущого прав. рішення у разі прогалин у зак-ві, що стосуються певного випадку. Таке рішення приймається на основі закону, яким охороняються близькі за змістом сусп. відносини або регулюються подібні правовідносини. До 1958 в Україні застосування закону за аналогією допускалося крим. зак-вом (ч. 3 ст. 3

Основних засад кримінального законодавства Союзу РСР та союзних республік 1924; ч. 2 ст. 7 КК УСРР 1927). Відповідно до положень цих статей було можливим застосування до суспільно небезпеч. діяння, що не передбачалося крим. законом на час його вчинення, норми КК, якою було встановлено крим. відповідальність за найбільш схожий за важливістю і характером злочин. КК 2001 у ч. 4 ст. 3 заборонив застосування закону про крим. відповідальність за аналогією. Така заборона означає виключення можливості притягнення будь-якої особи до крим. відповідальності за схоже, але безпосередньо не встановлене у КК суспільно небезпеч. діяння. Заборона А. з. п. к. в. має на меті зменшення ймовірності порушення прав, свобод і закон. інтересів гр-н при їх притягненні до крим. відповідальності, яка можлива тільки за вчинення злочину. Вичерпний перелік злочинів передбачений у нормах Особл. част. КК. Неможливе застосування за аналогією і норм Загал. част. КК, що іноді мало місце на практиці, коли діяв КК 1960. Притягнення до крим. відповідальності певної особи, як і застосування до неї покарання та (або) ін. заходів крим.-прав. характеру, можливе лише у межах, установлених зак-вом України про крим. відповідальність, у повній відповідності до його положень.

Лит.: Лазарев В. В. Пробелы в праве и пути их устранения. М., 1974; Рощина І. Принципи та аналогія у кримінальному праві України // Право України, 2007, № 8; Погребняк С. Аналогія у праві // Філософія права і загальна теорія права, 2014, № 1/2.

В. І. Борисов.

АНДРУШКО Петро Петрович (8 жовт. 1949, с. Ставиське Козелецького р-ну Чернігівської обл.) – укр. правознавець.

Закін. у 1968 Київ. технікум радіоелектроніки, у 1976 – юрид. ф-т Київ. держ. ун-ту ім. Т. Г. Шевченка (тепер – Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка).

П. П. Андрушко

У 2005 присвоєне вчене звання проф. Нагородж. знаком МОН України «Відмінник освіти України».

Із 1977 працює на каф. крим. права та кримінології Київ. держ. ун-ту ім. Т. Г. Шевченка: асистент (1977), доц. (1987), проф. (2005–10), зав. каф. (1996–2005, 2010 до сьогодні).

Наук. консультант ради при ВС України, член роб. групи з розробки проекту КК, проектів законів України, постанов Пленумів ВС України. Відп. ред. Наук.-практ. коментаря до КК (2005, 2008, 2009) та зб. наук. праць «Альманах кримінального права» (2009).

Осн. праці: «Кримінально-правова охорона прав інтелектуальної власності в Україні» (2004); «Науково-практичний коментар до КК України» (2005, 2008, у 2-х т. – 2009); «Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шля-

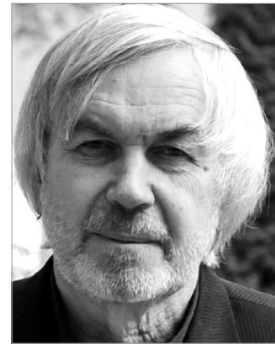
хом: кримінально-правова характеристика» (2005); «Злочини у сфері службової діяльності: кримінально-правова характеристика» (2006), «Кримінальна відповідальність за порушення виборчих і референдних прав» (2008); «Реформа українського антикорупційного законодавства у світлі міжнародно-правових зобов'язань України» (2012).

П. С. Берзін, Д. С. Птащенко.

АНТІПОВ Володимир Іванович (30 берез. 1947, м. Віляка, Латвія) – укр. правознавець.

Закін. у 1974 з відзнакою Харків. юрид. ін-т (тепер – НЮУ ім. Ярослава Мудрого).

У 1983 захистив канд. дис. «Уголовная ответственность за нарушения правил безопасности на взрывоопасных предприятиях или во взрывоопасных цехах». У 1991 присвоєне вчене звання доц., у 2005 – проф.

В. І. Антипов

Лауреат Всеукр. конкурсу на краще профес. досягнення «Юрист року» у номінації «Юрист-організатор юридичної науки» (1999), лауреат Премії ім. Ярослава Мудрого (2009), удостоєний почесного звання з. ю. України (2003).

З 1970 на практ. роботі в міліції – дільничний інспектор, слідчий, нач. чергової частини, заст. нач. міськвідділу. З 1979 на наук.-викладацькій роботі в Київ. ВШ МВС (тепер – НАВС): наук. співробітник, нач. наук. відділу, декан

ф-ту, зав. каф. розслідування злочинів. У 1993 призначений директором НДІ НАВС (тепер – Держ. НДІ МВС України). З 2000 – нач. н.-д. центру Академії держ. подат. служби України, з 2002 – директор НДІ фін. права, з 2006 – про-ректор Нац. ун-ту держ. подат. служби України, з 2014 – проф. каф. крим. пра-ва та кримінології Ун-ту держ. фіскаль-ної служби України.

Обирався членом наук.-метод. ради ВС України (1994–96), експертної ради МОН України (1999–2001), фахової ради МОН України (2002–03), наук.-метод. ради Держ. подат. адміністрації України (2002–12).

Неодноразово залучався для підго-товки експертних висновків для КС України та для ВС України, у складі роб. груп брав участь у підготовці про-ектів законів України та проектів нормат.-прав. актів МВС України та Держ. подат. адміністрації України.

Гол. напрямками наук. досліджень є проблеми крим. покарання, б-би з екон. злочинами, зі злочинами проти громад. безпеки, проти довкілля, без-пеки праці, а також питання вдоскона-лення подат. та бюдж. зак-ва.

Є автором (співавт.) понад 150 наук. праць, підручників, наук.-практ. та навч. посібників, серед яких моногр. дослідження: «Zarobieganie przestepczosci w spolecznosciach lokalnych» (Варшава, 1999), «Local Community – Public Security» (Варшава, 2001), «Обставини, які виключають застосування кримінально-го покарання» (2004), «Тіньова економі-ка та економічна злочинність: світові тенденції, українські реалії та правові засоби контролю» (2006), «Національні фінансові системи в умовах глобалізації»

(2008), «Правове регулювання місцевих фінансів в Україні» (2011); підручники: «Кримінальне право України: Загальна частина» (2002, 2004, 2008, 2009), «Кри-мінальне право України: Особлива час-тина» (1998, 1999), «Курс кримінології» (у 2-х т., 2001); наук.-практ. коментарі: до КК (1994, 1995, 1997, 1999, 2002, 2003, 2005), до ВТК (2000), БК (2003, 2006, 2010), ПдК (2010).

Підготував 7 канд. юрид. наук.

В. Я. Тацій.

АНТРОПОЛОГІЧНА ШКОЛА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА – наук.

напрямок, який виник на поч. 70-х рр. 19 ст. в Італії. Його поява була пов'язана зі становленням наук про людину і соціал. наук, пошуком нових заходів у б-бі зі зростанням злочинності у сусп-ві. А. ш. к. п. нерідко називають «ломбро-зіанством» за іменем італійського пси-хіатра, тюремного лікаря, кримінолога, професора Чезаре (Цезаря) Ломброзо (1835–1909), теорія якого про крим. ан-тропологию здійснила т. зв. «позитивіст-ський поворот» у крим.-прав. дослі-дженнях, поставивши під сумнів суто юрид. трактування злочину і злочинця, притаманних класичній школі крим. права. Методол. основою нового на-пряму в осмисленні злочинності стала філософія позитивізму, що застосовува-ла позитивний метод, збираючи пози-тивний, кількісно визначений матеріал щодо різних аспектів життя сусп-ва. Намагаючись надати біол. трактування феномену злочинності, Ч. Ломброзо за-початкував «позитивістський бунт», ви-вів проблематику злочинності за межі суто юрид. сфери, на перший план ви-сунув наук. інтерес до злочинця, ство-

рив потужний фактор оновлення крим. права, за силою впливу порівняний з трактатом Ч. Беккарія «Про злочини і покарання», виданим століттям раніше. Ч. Ломброзо називають батьком кримінології та фундатором італійської позитивістської кримінол. школи. Ідеї Ломброзо набули свого розвитку у роботах його учнів Е. Феррі та Р. Гарофало. До представників А. ш. к. п. відносять також Деберре і Ля Бона у Франції, Г. Курела – у Німеччині, Д. Дриля, П. Тарновську, В. Чижа – у Росії. Осн. завдання крим. права антропологи вбачали у вивченні особи злочинця, а не злочину. Оскільки злочинність визнавалася біол. явищем, б-ба з нею, на їх думку, мала відбуватися шляхом не покарання, а застосування жорстоких заходів репресії, превентивних заходів безпеки. Под. підхід до розуміння злочинності тягнув за собою радикальний перегляд найважливіших принципів і традиційних засад крим. права. Вчення Ломброзо відхиляло принцип «немає злочину та покарання без закону», усувало вимогу встановлення індивід. вини і принцип відповідності покарання тяжкості вчиненого.

У 1876 побачила світ найважливіша робота Ломброзо «L'uomo delinquente» («Злочинна людина»), яка витримала 5 видань італійською мовою, була перекладена більшістю європейських мов та видана у багатьох країнах світу. Ломброзо один із перших застосував при вивченні злочинця антропометричний метод. Поставивши за мету дослідити злочинця, а не злочин, Ломброзо піддав вивченню різноманітні фіз. та псих.

явища у значній кількості злочин. осіб і таким чином виявляв природу злочин. людини як особл. різновиду людських істот. Дослідження патол. анатомії, фізіології, анатомії виявили, на думку Ломброзо, низку ознак, які відрізняють злочинця від нормальної людини. Розвиваючи вчення про природженого злочинця, Ломброзо зазначав, що таким особам від народження властиві певні клейма – стигмати. Зовн. стигмати – це, напр., відхилення розміру голови від типу, притаманного расі, глибокі лобні пазухи, надмірні розміри щелеп, асиметрія обличчя, надмірно малий чи великий розмір вух, надмірна мавпоподібна довжина рук тощо. Внутр. стигмати – знижена чутливість до болю, підвищена гострота слуху, нюху, велика моторність, жорстокість, марнославство, мстивість, лінощі, любов до оргій та азартних ігор, особл. мова (арго). Керуючись цими ознаками, Ломброзо прийшов до заг. висновку, що злочин. людині за законами спадковості притаманні психофіз. особливості стародавніх прашурів. Поява ломброзіанства пояснюється й тим, що незадовго до цього набуло визнання вчення Ч. Дарвіна про біол. еволюцію. Концепція Ломброзо щодо крим. атавізмів та спорідненості злочин. людини з дикунами стала стрижнем вчення Ломброзо про крим. антропологию. Основу теорії становили такі тези: злочин – таке саме явище, як зачаття, народження, смерть, псих. хвороби; причини злочинів закладено у самій біол. природі людини; гол. місце має посідати не діяння, а діяч – злочинець, його потрібно вивчати, застосовуючи відповід. методи вимірювання.

Якщо злочин, як вважали антропологі, – це біол. явище, то покарання не може досягти своєї мети, а тому замість покарання треба застосовувати заходи безпеки до осіб, що мають стигмати злочинця. Вони висували вимоги відмови від суду присяжних, заміни судів мед. закладами, рекомендували діяти за правилом: «виміряв, зважив та повісив». Ломброзо виступав за широке застосування смертної кари, зазначав, що це штучний відбір у сусп-ві, унаслідок якого мають бути знищені звичні злочинці. Антропологі вимагали широкого застосування вислання злочинців у колонії, малярійні місцевості на довічну каторгу, тілесні покарання, розстриження жінок за вчинені ними злочини.

Про резонансність ломброзіанських поглядів свідчить той факт, що проголошена італійцем крим. антропологія стала предметом дискусії на 3-х міжнар. конгресах криміналістів у Римі (1885), Парижі (1889), Брюсселі (1892). Під впливом численної критики Ломброзо суттєво переглянув свої погляди, визнаючи велике значення впливу соціал. факторів на становлення особистості злочин. типу.

Критики Ломброзо, перевіривши встановлені ним залежності при порівнянні великих груп злочинців та законслухняних гр-н, спростували багато з його постулатів. Негативної оцінки зазнали джерела інформації, якими послуговувався Ломброзо, використання ним статистичних даних, відсутність релевантних контр. груп у проведених експериментах. У цих умовах проявилася уразливість його концепції злочин. людини як особл. типу. Критиці була

піддана ідея Ломброзо, відповідно до якої має існувати аналогія між каральною діяльністю д-ви, що охороняє соціал. життя, і тими реакціями, які виявляють тварини та рослини на відсутні впливи. Оперуючи поняттям злочину не як поняттям юрид., що змінюється у місці й часі, а як поняттям, що належить до незмінних явищ природи, Ломброзо знайшов серйозних противників, які повстали проти знищення існуючих засад правосуддя і заміни судів судьями нової формації, що придуть із середовища представників природничих знань. Ломброзо змушений був відмовитися від визнання всіх злочинців без винятку природженими. Він також визнав, що не всі діагностовано «природжені злочинці» згодом вчиняють злочини. За сприятливих зовн., соціал., сімейних та ін. факторів злочин. нахили людини можуть і не проявитися.

Отже, «зрілий» Ломброзо фокусувався не стільки на «природженому злочинці», атавізмах та дегенерації, скільки виступав проти однобічного погляду на причинність злочинності, пояснення злочинності виключно природ. факторами. Він доводив, що від народження людина отримує певні психофіз. властивості, які, взаємодіючи з певними соціал. факторами, можуть привести її до злочину. Він був одним із перших, хто намагався науково досліджувати крим. поведінку, говорити про аномалії, які викликають соціал. реакції. Звертаючи увагу на соціал.-екон. фактори, він підкреслював зв'язок між спадковістю і навколишнім середовищем, обговорював вплив бідності на злочини, встановлював відповідності між вартістю продук-

тів харчування і злочинами проти власності та особи, кореляції між вживанням алкоголю і вчиненням злочинів. Ломброзо також досліджував етіологію (походження) злочину, питання політ. злочинності, жін. злочинності.

Осн. ідея Ломброзо – ідея доцільної б-би зі злочинністю за допомогою вивчення злочин. світу – виявилася глибоко життєздатною та плідною, саме ці ідеї стали предтечею появи «двохколісної» системи крим. права, де наслідками реагування д-ви на злочини є не тільки покарання, а й заходи безпеки.

Серйозної трансформації та розвитку погляди антропологів зазнали у працях учня Ломброзо Енріко Феррі (1856–1929), який стояв біля витоків соціол. школи: не заперечуючи даних, здобутих крим. антропологією, він вважав злочин ненормальним біол. і соціал. явищем, наполягав на тому, що засновники застосування «позитивного методу» у крим. праві, навіть виділяючи у дослідницьких цілях той чи ін. аспект злочинності, завжди визнавали складність та залежність її від причин як біол., так і фіз. та соціал. Феррі висунув ідею замінити покарання заходами соціал. характеру, сформулював крим.-статистичний закон рівня «кримінальної насиченості» злочинності в кожному конкр. середовищі у визначений момент. Таким чином, соціол. школа у крим. праві фактично зародилася на ідеях А. ш. к. п. Антропологічний напрям, незважаючи на певні негативні риси, привернув увагу до необхідності вивчення особи злочинця, статистики злочинності, основ типологізації злочинців, соціал. профілактики злочинів і створив засади для розвитку

нового, соціол. напряму в крим.-прав. науці.

Лит.: Ломброзо Ч. Преступление. Новейшие успехи науки о преступнике. Анархисты. М., 2010; Ферри Э. Уголовная социология. М., 2012.

О. В. Харитонова.

АРÉШТ – осн. (ч. 1 ст. 52 КК) і строковий вид покарання, який встановлюється у межах від 1-го до 6-го міс. (ч. 1 ст. 60 КК) і відповідно до якого засуджений на строк, визначений вироком суду, направляється до спец. установи – арештного дому (ст. 50 КВК), де тримається в умовах ізоляції (ч. 1 ст. 60 КК, ч. 1 ст. 51 КВК). На засуджених до А. поширюються обмеж., встановлені КВК для осіб, які відбувають позбавл. волі (ч. 2–6 ст. 51 КВК).

А. належить до заг. (універсальних) видів покарань і може бути призначений будь-якому суб'єкту злочину, за винятком тих категорій осіб, які перелічені у ч. 3 ст. 60 КК і до яких належать: а) особи віком до 16-ти років; б) вагітні жінки; в) жінки, які мають дітей віком до 7-ми років. Неповнолітньому, який на момент постановлення вироку досяг 16-річного віку, А. може бути призначений на строк від 15 до 45 діб (ст. 101 КК). А. також може бути призначений військовослужбовцям офіцерського складу і особам, які проходять військ. службу за призовом чи контрактом, які відбувають його на гауптвахті (ч. 2 ст. 60 КК, ст. 55 КВК).

А. призначається у випадках, коли цей вид осн. покарання безпосередньо передбачений у санкції статті Особл. част. КК (ч. 4 ст. 52 КК), за винятком його призначення за відсутності в санк-

ції як більш м'якого покарання на підставі ч. 1 ст. 69 КК.

Застосування А. також можливе в порядку заміни покарання або невідбутої його частини більш м'яким покаранням на підставі ч. 3 ст. 74, ст. 82, ч. 4 ст. 83 КК. Але засуджений до А. не підлягає звільненню від відбування цього покарання з випробуванням на підставі ст. 75, 79 КК (за винятком випадків, передбачених для неповнолітніх у ч. 2 ст. 104 КК); умовно-достроковому звільненню (ст. 81 КК); невідбута частина А. не може бути замінена більш м'яким покаранням на підставі ст. 82 КК. Проте засуджений до А. може бути повністю або частково звільнений від відбування цього покарання на підставі ч. 2 і 3 ст. 74, п. 1 ч. 1 ст. 80, ч. 1, 2 та 3 ст. 84, ст. 85–87 КК. Крім того, з підстав, передбачених у пп. 1–3 ч. 1 ст. 536 КПК, виконання вироку про засудження особи до А. може бути також відстрочено.

Порядок та умови виконання (відбування) А. встановлені у ст. 50–55 КВК, а втеча засудженого з місця його відбування тягне за собою відповідальність за ст. 393 КК.

Відповідно до п. 5 ст. 89 КК засуджений до А. вважається таким, що не має судимості, якщо він протягом року з дня відбуття покарання (осн. та дод.) не вчинить нового злочину. Військовослужбовці, які відбували А. на гауптвахті, згідно із п. 4 ст. 89 КК, вважаються такими, що не мають судимості, з моменту відбуття покарання.

Лит.: Трубников В. М., Шинкарьов Ю. В. Арешт як вид кримінального покарання та особливості його застосування. Х., 2007; Пономаренко Ю. А. Види наказаний по уголовному праву Украины. Х., 2009.

В. І. Тютюгін, Ю. В. Шинкарьов.

АФЕКТ ФІЗІОЛОГІЧНИЙ – див. *Сильне душевне хвилювання.*